

Annak idejében, amikor Szenczi Molnár Albert halála ideje után nyomoztam, a kolozsvári unitárius egyház harangoztatási számadáskönyvéből váratlanul egy másik olyan adat is került elő, amely mellett semmiképpen sem haladhatunk el szó nélkül. Ugyanis az egykori egyházfi az 1636. évben a következő szavakat jegyezte fel: "Die 5. Decembris Puls: est: R. scholae Reformatae czanaki, maior: 3. Vicibus: Nihil Solutum."¹⁾

Ha már most megkíséreljük kiegészíteni az itt előforduló rövidítéseket, azt találjuk, hogy ha az "R" betűt a szokásos Reverendus szóra bővítjük ki, azzal itt semmi értelmet sem nyernénk. Helyette azonban önként kínálkozik a Rector, illetőleg tulajdonító esetben a Rectori szó, amire különben határozottan utal mind maga a szöveg összefüggése, mind pedig az a valóság, hogy Csanakiért, mint egyházi férfiért semmi harangoztatási díjat nem fizettek. Különben az utóbbi kiegészítést megerősítő példa is található az unitárius egyházfiak egy másik, 1629 február 29-én kelt feljegyzésében: "Puls: est Consorti Rectoris scholae Reformatae M. semel fl. - d. ro,"²⁾ vagy pedig a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában levő 1620. március 10-e körüli könyvmegjelölésben: "Hic liber in testamento est mihi Georgio P. Thalliaino latus ab amico... Francisco P. Medgiaszaino R. Scholae Tokaiensae,"³⁾ Ennélfogva a fenti idézet a következőképpen egészítendő ki: "Die 5. Decembris Pulsatum est Rectori scholae Reformatae czanaki maioribus 3 Vicibus. Nihil Solutum." Tehát az 1636 december 5-én elteme-

---

1) A kolozsvári unitárius egyházközség levéltárában. (Használatát Kelemen Lajos főigazgatónak és Ürmösy Károly esperesnek köszönhetem.)

2) Kolozsvár város egykori számadáskönyvei. (Klt.)

3) Operum Georgii Solmii... Tomus Primus. (Sigena Nassoviorum, 1598.)

tett Csanaki a kálvinista iskola rektora volt. Jóllehet e kollégium történetének feldolgozásaiban⁴⁾ sehol sem találunk ilyen nevű igazgatóra, ez azonban mit sem jelent, minthogy a XVII. század első feléből származó adataink szerfölött gyérek. Így tehát ez a feljegyzés az iskolának egy, eleddig ismeretlen tanárát nevezi meg.

Személy szerint pedig ki lehetett ez a keresztnévvel közelebbről meg nem határozott Csanaki nevű férfiú? - azt hiszem, főlegesen is volna tovább keressélnünk, amikor előttünk egy olyan egyéniség jelenik meg, mint a kiváló tudós orvos Csanaki Máté! Hiszen eleddig is tudtuk róla, hogy Sárospatakról "Csanakink kétségkívül elment Erdélybe I. Rákóczi Györggyel, s annak udvarában: folytatta az orvoslást. 1634-ben Kolozsvárt foglalkosott s ugyanott könyvet adott ki a pestisről."⁵⁾ Az életrajzirónak e megállapításán kívül e könyvnek 1634 december 7-én Kolozsvárt keltezett ajánlásából az is világosan kitűnik, hogy mialatt az 1633-34. évi nagy pestis betegeit Kolozsvárt gyógykezelte, különös gondja volt a református iskola tanulóira. Maga említi meg, hogy "az egész Schola is bizonyságom, holot nem csak meg látogattam szegényi mirigies deákokat; hanem mind kiczinniében naggiában eginihániat benne Isten után meg giogijtottam."⁶⁾

Bárha Bod Péter azt tételte fel, hogy Kolozsvárra való jövedele előtt Csanaki pataki tanár lett volna,⁷⁾ ezt az állítást azonban Csécsi János határozottan kétségbe vonta,⁸⁾ sőt Miskolczi Csulyak István esperes jegyzőkönyvének 1629 december 4-én kelt bejegyzése sem támogatja Bod Péter feltevését, minthogy ebből is csak azt látjuk, hogy a pataki iskola átszervezése ügyében Csana-

-
- 4) Huszti András: De origine... Gymnasiorum Transilvaniensium. Frankfurt, 1731. - Benkő József: Transilvania. Bécs, 1778. - Méhes Sámuel: A kolozsvári református kollégium története. Kolozsvár, 1821. - Fekete Mihály: A kolozsvári ev. ref. főtanoda története. Kolozsvár, 1875. - Török István: A kolozsvári ev. ref. kollégium története. Kolozsvár, 1905.
  - 5) Többen: A sárospataki főiskola tanárainak életrajza. SpFüz. 1865: 168.
  - 6) Csanaki Máté: Az Doeg-Halalrol Valo Roavid Elmélkedés. Kolozsvár, 1634. 3/A. lev.
  - 7) Bod Péter: Magyar Athenas. Nagyszében, 1766. 315.
  - 8) Weszprémi István: Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographiae. Lipcse, 1774.

kihoz, mint sokat tapasztalt tudóshoz, egynehány egyházi vezetővel együtt az esperes is véleményért fordult.⁹⁾

I. Rákóczi György fejedelem Bethlen Gábornak iskolafejlesztő terveit helyeselte, megvalósította, sőt ki is bővítette. Az akadémiai fejlesztett Gyulafehérvári iskola mellett más hazai iskolák színvonalát is emelni óhajtott. A jelentősebbekhez külföldi akadémiákat járt ifjakat rendelt tanároknak, sőt egyikhez-másikhoz éppen külföldről behozott tudósokat is szerződtetett. Így Sárospatak (Valerius Dávid, Comenius Ámos, János), Nagyvárad (Marcus Antonius Venetus), ha inkább kevesebb, mint több ideig, de külföldi származású tanárokkal is rendelkezett, Kolozsvárra pedig még Bethlen Gábor valószínűleg azért rendelte ide Szenczi Molnár Albertet, hogy az idegen származású tudósoknál is tudósabb magyar tudós vegye kezébe az iskola irányítását. Hihetőnek is tartom, hogy e kiváló férfiú csakugyan tanított is az óvári scholaházban. Ide rendelte azután Rákóczi a bár másfajta tudományok terén munkált de nem kevésbé jeles hazai tudósunkat: Csanaki Máté orvosdoktor is.

Az új iskolaigazgató állását valószínűleg rövidesen Rákóczinak fejedelemmé választása után, talán már 1631-ben elfoglalta. Ennélfogva Szenczi Molnár Alberttel egyidőben élve Kolozsvárt, együtt irányíthatták az óvári iskola ügyeit. Molnár Albertnek az 1633-34. esztendei nagy pestis következtében 1634 január 17-én történt elhunytá után¹⁰⁾ azonban egyedül maradt addig az ideig, amíg majdnem három esztendő múlva - mintegy 42 éves korában -¹¹⁾ maga is örökre el nem távozott az élők sorából, éppen egyidőben a város másik kiváló orvosdoktorával: Csanádi Pál unitárius püspökkel (+1636 december 3-án).¹²⁾

Az iskola életének e nagyon homályos időszakára még tisztázásra vár, ez pedig ma már annál hálásabb feladatot ró a kutatóra, mint-

9) Zoványi Jenő: Miskolczi Csulyak István zempléni ref. esperes (1629-1645) egyházlátogatási jegyzőkönyve. TT. 1906: 99-101.

10) Szerző: Szenczi Molnár Albert halála ideje. 5.

11) A leydai akadémia 1623 október 18-án történt beiratkozásakor 29 éves volt. Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde N.F. XVI. 205.

12) Szerző: a házsongárdi temető XVI-XVII. századbeli sírkövei. (Kézirat.)

hogy ez, a fejedelmektől is pártfogolt intézmény multjából egy újabb kiváló tudósunk alakja bontakozik ki. Csanakinak - egyháza körén belőli működésétől eltekintve - Kolozsvár életében végzett munkálkodásáról talán azért nem maradt reánk semmi emlék, mivel idejövetele idejében itt már egy nála 22 évvel idősebb, gyakorlott, "bölcs, okos" orvossal találta magát szemben, aki - a krónikairól Segesvári Bálint megemlékezése szerint - "még az fejedelmek körül is kedves volt jó Medicusságáért."¹³⁾ Ezért a város polgársága is inkább a benszülött és közkedvelt Csanádi Pált hívta betegei gyógyítására, mint az ujon jött ismeretlent.

Csanaki személyének azonosítása körül netalán felmerülhetõ kétely eloszlatására a következõ adatról is meg kell emlékeznünk.

A kolozsvári református kollégium nagykönyvtára egy olyan könyvet őrizett meg, amelyet 1616 augusztus 26-án Csanaki András ifjunak Pataki Fűsűs János küldött haza Heidelbergából. A könyvbe írt ajánlás szerint: "Praestantiae decore, meditationem profunditate condecorato Juveni D. Andreae Czanaki mittit Hejdelberga, Johannes Fűsűs Patachin[us], Anno 1616 26 Augustj mpris." Ez a könyv azután Tiszabecsi P. Tamás, 1624-1644-ig kolozsvári első pap és kolozs-kalotaszegi esperes tulajdonába jutott, aki megint egy ismeretlen egyénnek ajándékozta. A kötetben található bejegyzés szerint: "Reverendus ac Claris(simus) Vir D(omi)nus Thomas Tiszabetsi Senior B. Calotaszegiensis quasi dono obtulit hunc librum[m] propter sempiterna[m] sive nominis memoriam."¹⁴⁾

Az itt jelentkező Csanaki András ifjuról az egykori pataki diákról, a későbbi évekből a következõ értesülést nyerjük: Csanaki Mant. Máté leydai akadémiai hallgató korában 1625-ben kiadta "Controversiae Partim Logicae Philosophicae, . partim etiam Theologicae" című 606 lapnyi terjedelmű munkáját, ennek azután utolsó negyven lapját a szerző Oratio-ja tölti ki, amelyet testvére: Csanaki András ungvári pap felett tartott.¹⁵⁾ Bizonyos tehát, hogy Csanaki Andrásnak semmi köze sem lehetett Kolozsvárhoz, hiszen elhunytában több, mint egy évtizeddel megelőzte öccsét. Ezért könyvtárának Kolozsvárt megmaradt kötete is csak testvére révén kerülhetett ide s az ő halála után szerezhette meg Tiszabecsi Tamás,

13) ETA. IV. 211.

14) M. 76. könyvtári jelzéssel.

15) RMK. III. 1387. -Márton János: A sárospataki ref.főiskola története. S.-patak. 1931. 158.

aki viszont tovább ajándékozta, egy ismeretlen nevű, hihetőleg nyárszai papnak.

Csanaki Máté életének korábbi szakaszára vonatkozólag szak-könyveink nyújtanak valamelyes felvilágosítást, mi azokhoz további új adattal nem tudunk hozzájárulni, éppen ezért csak megemlítjük, hogy Csanaki Máté Magyarországi vagyonos családból származott az 1595. évben. Báthori István országbíró udvarában nevelkedett. Tanult Nagyszombatban, Pozsonyban, Sárospatakon, majd Ausztriában, Morvaországban, ahol örökségét eltékozolva, az 1614. évben hazatért s a gönci iskolába ment továbbtanulás céljából. Innen 1618 dereka táján Rákóczi György alumusaként külső országokbeli akadémiákra bujdosott. Tíz évet töltött Heidelberg, Bréma, Franekera Leyda, Oxford, Cantabrigia, Strassburg, Genua, Bazel egyetemein, közben megszerezve az orvosdoktori fokozatot is. 1629-ben hazatérve, Patakon telepedett le, hol Rákóczi György házi orvosává fogadta. Képzettsége miatt nagy tekintélyre téven szert, véleményét egyházi ügyekben is nem egyszer kikérte a szemléni esperes s az iskola vezetősége. Rákóczinak fejedelemmé választása után ő is Erdélybe költözött. Eleddig öt nyomtatásban megjelent munkája ismeretes, közülök azonban csak az 1634-ben Kolozsvárt kiadott "Az Doeg-Halálról Valo Elmélkedés"-t írta magyar nyelven.¹⁶⁾ Az elmondottakhoz fűzzük még hozzá Csanaki főművéből: az 1625-ben Leydában megjelent "Controversiae Partim Logicae Philosophicae, partim etiam Theologicae. quas movit Jac. Martinius" című könyvéből megállapítható világszemléletet, amelyet Turóczi-Trostler József úgy összegez, hogy Csanaki "szellemi tájékozottságával a haldokló aristotelizmus és az ébredő racionalizmus határán áll."¹⁷⁾

Említsük még meg, hogy a sárospataki kollégium törvényeit aláírt tanulók névsorában találjuk:

"Matthias M. Tsanaki Ao 1617. Profectus est in Germ(aniam). Con-discipulus Cocceji." Meghalt 1618 július 24-én.

"Andreas M. Tsanaki A. 1617. Rector Ungvariensis."¹⁸⁾

Korábbi változata:
(Egyháztörténet. 1943)

16) Szinnyei II. 157-59.

17) Turóczi-Trostler József: "Az Kopaszságnak Diczireti" a tizenhetedik században. ItK. 1936: 218.

18) Marton János: A sárospataki ref. főiskola története. Spatak, 1931. 138.